

SAMHÄLLSKUNSKAP 7-9

MARIA ENGSTRAND

MATS GISELSSON

LISA GOTTLÖW

LEIF JARLÉN

JULIA LINDHOLM

KARIN WAKEHAM

JAN WIKLUND

CAPENSIS FÖRLAG AB

SPRÅKGRANSKNING

Elin Herrmann

VÄRDEFULLA SYNPUNKTER PÅ INNEHÅLLET

*Linda Haapala, Eberhard Herrmann, Maria Keymer,
Anthonia Larsson, Marie Nykvist, Johannes Olsson,
Tore W. Petersson, Rebecka Wagersten och Simon Wiklund*

Capensis förlag AB

Falköping

www.capensis.se

e-postadress: info@capensis.se

© 2021 *Limnea utbildning AB, Maria Engstrand,
Mats Giselsson, Lisa Gottlow,
Leif Jarlén, Julia Lindholm,
Karin Wakeham och Jan Wiklund*

ISBN-13:978-91-85887-91-0

Första upplagan 2021

Första tryckningen 2021

Tryck: GPS Group, Österrike

*Redaktör, bildredaktör och grafik:
Jan Wiklund*

Framsida: Kollage

*Mats Giselsson, Anders Rehn, Jan Wiklund,
Mathias Clenow och Henette Wester*

Baksida: Bilder från sidorna 9, 41, 87, 149, 191 och 203

Boken är skyddad av upphovsrättslagen.

TILL ELEVER, VÅRDNADSHAVARE OCH LÄRARE

Kunskaper i ämnet samhällskunskap är viktiga för att förstå samhället vi lever i idag och för att vi tillsammans ska kunna forma det samhälle vi vill ha imorgon.

Om kursplanen i Lgr22

I Lgr22 är det centrala innehållet för högstadiets samhällskunskap uppdelat i sex kunskapsområden. Det centrala innehållet består av totalt 20 punkter. I geografi är fördelningen 3/11, historia 3/15 och i religionskunskap 3/12. Att undervisa i samhällskunskap utifrån ett så komplext ämnesinnehåll ställer stora krav på läraren.

Capensis tre principer för läromedel

Boken är skriven efter Capensis tre principer för läromedel. De innebär att

- ♦ konkretisera det centrala innehållet
- ♦ ha en tydlig struktur
- ♦ göra ämnet enkelt att förstå.

Enligt kursplanen i samhällskunskap ska undervisningen behandla det centrala innehållet. Vår ambition med *Samhällskunskap 7–9* är därför att konkretisera det. Bokens tydliga koppling till det centrala innehållet har gjort att den inte är så omfattande - texten svävar inte ut. Det här ger lärare och elever tid att dessutom fördjupa sig i olika aktuella samhällsfrågor.

Boken är strukturerad efter kursplanens sex kunskapsområden. Kapitelrubrikerna är valda för att tydligt visa vilket centralt innehåll som behandlas. Med en tydlig struktur i boken är det lättare att planera undervisningen. Vi tror att det ger lärare och elever en stor valfrihet i arbetet. Det råder inga tvivel om vilket kunskapsområde och vilken punkt i det centrala innehållet som bearbetas.

För att göra ämnet enkelt att förstå används ett begränsat antal nya begrepp. Första gången ett nytt begrepp dyker upp förklaras det i brödtexten. Begreppen används i grafik, bildtexter och frågor. I slutet av varje kapitel finns begreppen med förklaringar.

Capensis SO-serie för högstadiet

Böckerna i Capensis SO-serie för högstadiet är uppbyggda efter samma principer. Det gör förhoppningsvis att elever och lärare känner igen sig och därmed kan fokusera på innehållet.

Lycka till med samhällskunskapen!

Maria Engstrand
Mats Giselsson
Lisa Gottlow
Leif Jarlén
Julia Lindholm
Karin Wakeham
Jan Wiklund
Falköping 30 september 2021

INTRODUKTION TILL SAMHÄLLSKUNSKAP

Ordet samhälle kan mycket enkelt sägas betyda något som hålls samman. Ett samhälles minsta delar består av varje enskild människa.

Ett samhälle är organiserat

Ett samhälle består av många personer som lever tillsammans. De organiserar sina liv tillsammans under en längre tid. Samhällen kan vara olika stora, till exempel en familj, en svensk kommun eller ett helt land. Du kan vara medlem i flera samhällen. I ett samhälle är du beroende av andra omkring dig och andra är beroende av dig.

Familjen - ett minisamhälle

En familj kan ses som ett minisamhälle. I familjen finns det regler för hur medlemmarna ska uppföra sig. Alla i familjen påverkar varandra. Om en familjemedlem äter upp all mat finns det ingen mat kvar till de övriga. Om en person i familjen är sjuk tar ofta en annan familjemedlem hand om den.

Alla samhällen består av människor som är beroende av varandra, såsom här i Kumasi, Ghana.

Familjer ser olika ut och består av individer med olika behov. Alla tycker och tänker inte lika. För att en familj ska fungera är det viktigt att familjemedlemmarna tar hänsyn till varandra. Det gäller att komma överens om hur problem och konflikter som uppstår ska lösas.

Större samhällen

En person är också en del av ett större samhälle, till exempel en stad, en region, ett land eller Europeiska unionen (EU). I stora samhällen är det många personer, regler och åsikter att ta hänsyn till.

Om du har kunskap om hur olika samhällen fungerar blir det enklare och tryggare för dig att leva. Då vet du varför en del tycker som de gör, vilka regler som gäller och hur du kan få hjälp vid behov.

Varför ska du läsa samhällskunskap?

I samhällskunskap läser du om förändringar som har skett i Sverige. Du kommer att förstå varför

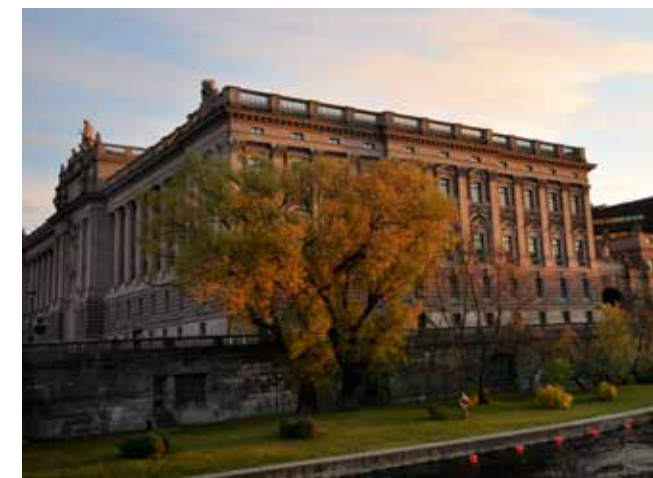

Ett stort samhälle som New York City kräver mycket organisation för att fungera.

Sverige har förändrats och varför samhället förändras just nu. Om samhället har förändrats till det bättre eller till det sämre råder det olika åsikter om. I början av 1900-talet bodde de flesta på landet och kvinnorna fick inte rösta i politiska val. De som lever om 100 år kanske kommer att tycka att 2020-talets Sverige var ett samhälle med konstiga värderingar.

Idag anser en del att vi ska ha höga skatter i Sverige medan andra tycker tvärtom. En del tycker att det ska finnas privata skolor medan andra tycker att det bara ska finnas skolor som kommunerna ansvarar för.

Trots att vi tycker olika fungerar många samhällen bra. Vad gör att samhällen med så många olika människor fungerar? Hur fattas beslut i frågor som rör många människor i samhället? Hur löses konflikter? Hur förhindras konflikter? Hur tas ställning till viktiga frågor som påverkar framtiden?

Vem har makt? Vilka frågor fattar riksdagen i Stockholm beslut om? Riksdagshuset, Stockholm.

Vi tycker olika, vilket bland annat har att göra med att vi har olika värderingar. Vad värderar du högst - personlig valfrihet eller jämlikhet? Tror du att du hade tyckt annorlunda om du hade bott i ett annat land? Vad är en rättvis lön?

I samhällskunskap läser du också om andra länder och om organisationer som finns i flera länder, till exempel Förenta Nationerna (FN). Du kommer också att undersöka informationen vi har och som vi får om de samhällen vi lever i. Kan vi lita på informationen vi möter via internet, på tv, i tidningar och i skolan? Hur får vi de åsikter vi har i olika frågor som rör samhället?

Att du har kunskap om hur samhällen fungerar och varför de förändras är viktigt både för dig själv och för övriga samhällsmedlemmar. Det blir lättare att påverka både sin egen och andras framtid. När en person vet mycket om samhället som hen lever i är det lätt att känna tillhörighet.

Samhällskunskap är ett viktigt och spännande ämne. Förhoppningsvis tycker också du det.

Om ett samhälle utsätts för stora förändringar är risken stor att det förstörs. Det blir kanske bara ruiner kvar. Timgad, Algeriet.

INNEHÅLL

INDIVIDER OCH GEMENSKAPER	9	SAMHÄLLSRESURSER OCH FÖRDELNING	41	ARBETSMARKNAD OCH ARBETSLIV	78	SVERIGES POLITISKA SYSTEM	110
IDENTITETER, RESURSER OCH MÖJLIGHETER	10	SAMHÄLLSEKONOMI	42	Vad ska du bli?	79	SAMT EU	
Tio faktorer som påverkar identiteten	11	Privatekonomi	43	Övning: Arbetsliv i förändring	79	Val	112
Övning: Hen	12	Företagens ekonomi	44	Sveriges arbetsmarknad	80	Riksdag och regering	113
Gruppidentitet	14	Offentlig ekonomi	45	Arbetsmarknadens parter	81	Förhållandet mellan riksdag och regering	114
Makt, rättvisa, jämlikhet och jämställdhet	16	Övning: Kerim och välfärden	45	Lagar på arbetsmarknaden	82	Riksdagens arbete	115
Övning: Ett rättvist och jämlikt samhälle	16	Kommunernas ekonomi	46	Kollektivavtal	83	Förvaltningen	116
Övning: Möjlighet eller utfall?	17	Regionernas ekonomi	47	Lönebildning	84	Kontroll av makten	117
Hushåll: ekonomi och typer	18	Statens ekonomi	48	Egenföretagare	85	Beslutsfattande i kommuner och regioner	118
Socioekonomisk bakgrund, etnicitet, kön och ålder	19	Bankernas roll i ekonomin	49	Begrepp och frågor	86	Sveriges fyra grundlagar	120
Begrepp och frågor	20	Pengar	50			EU:s historia	121
		Inflation	51			EU:s sju institutioner	122
		Det samhällsekonomiska kretsloppet	52	BESLUTSFATTANDE OCH POLITISKA IDÉER	87	EU:s politik	123
		Hög- och lågkonjunktur	53	OLIKA STATS- OCH STYRELSESKICK	88	Kandidatländer	126
		Arbetslöshetens orsaker	54	Demokrati	90	Diskussioner om och inom EU	127
SVENSKA VÄLFÄRDSSTRUKTURER	22	Övning: Antalet utbildningsplatser	54	Demokratier och diktaturer	92	Begrepp och frågor	128
Kommun, region och stat	23	Arbetsmarknadspolitik	55	Mellan demokrati och diktatur	93		
Kommunernas uppgifter	24	Begrepp och frågor	56	Stats- och styrelseskick i demokratiska länder	94	VAR OLIKA BESLUT FATTAS	132
Regionernas uppgifter	26			USA - ett exempel	95	Tre demokratimodeller	133
Övning: Din region	26	GLOBALISERING	58	Stats- och styrelseskick - en översikt	96	Den demokratiska processen	134
Socialförsäkringar	27	BNP	59	Begrepp och frågor	97	Övning: Vad vill du förändra?	134
Övning: Bidragsberoende	27	Frihandel	60			Att påverka den politiska makten	136
Arbetslöshetsförsäkring	28	Ekonomisk globalisering	61			Övning: Bojkott	136
Privatiseringar	29	Företagen i en globaliserad värld	62			Begrepp och frågor	137
Övning: Hur mycket ska vara privatiserat?	29	Sveriges ekonomiska utveckling	64				
Begrepp och frågor	30	Handel med utlandet	65				
		Digitalisering och globalisering	66	POLITISKA IDEOLOGIER	98		
MIGRATION, INTEGRATION OCH SEGREGATION	32	Begrepp och frågor	68	Liberalismen	99	FN SAMT NORDISKT SAMARBETE	138
In- och utvandring	33			Konservatismen	100	FN:s redskap	139
Integration	34	OJÄMLIK FÖRDELNING	70	Marxismen	101	FN:s huvudorgan	140
Övning: Diskutera begrepp	34	Varför är vissa länder fattiga?	71	Fascismen	102	FN - fred och säkerhet	141
Assimilering	36	Världshandelns utveckling	72	Feminismen	103	FN - mänskliga rättigheter	142
Segregation	37	Världshandeln	74	Övning: Feministiska inriktningar	103	FN - hållbar utveckling	143
Bakgrunden spelar roll	38	Olika ekonomiska förutsättningar i Sverige	76	Partier med liberal och konservativ historia	104	FN:s nio kärnkonventioner om mänskliga rättigheter	144
Integration ur ett internationellt perspektiv	39	Övning: Fakta eller åsikt i kursplanen?	76	Partier med marxistisk och socialistisk historia	106	Nordiskt samarbete - bakgrund och innehåll	146
Begrepp och frågor	40	Begrepp och frågor	77	Partier med fascistisk historia	107	Begrepp och frågor	148
				Övriga partier	108		
				Begrepp och frågor	109		

RÄTTIGHETER OCH RÄTTSSKIPNING	149	INFORMATION OCH KOMMUNIKATION	191
KRÄNKNINGAR AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA	150	MEDIER	192
Olika typer av kränkningar	152	Det fria ordet	193
Övning: Traditioner	153	Vem betalar för nyheter och underhållning?	194
Stater som bryter mot de mänskliga rättigheterna	155	Övning: Olika sorters reklam	194
FN-organ	156	Gratis nyheter och underhållning	195
Att utkräva sina mänskliga rättigheter	157	Övning: Reklam eller smak?	195
Oberoende frivilligorganisationer	158	Granskning av makten i demokratier	196
Mänskliga rättigheter i Sverige	160	Övning: Undersök din mediekonsumtion	196
Övning: Diskriminering	161	Granskning av makten i diktaturer	197
Begrepp och frågor	162	Internet	198
NATIONELLA MINORITETER	164	Begrepp och frågor	198
Övning: Etnisk tillhörighet	165	NYHETSVÄRDERING	200
Sverigefinnar	166	Övning: Är nyheten intressant?	200
Tornedalingar	167	Mediebilder	201
Judar	168	Normbildning och värderingar	202
Romer	169	Övning: Fotbollsspelaren	202
Samer	170	Begrepp och frågor	202
Samer - ett urfolk	172	GRANSKNING AV	203
Begrepp och frågor	173	SAMHÄLLSFRÅGOR	
DEMOKRATISKA FRI- OCH RÄTTIGHETER	174	SAMHÄLLSFRÅGOR	204
Civil olydnad	175	En analysmodell	205
Övning: Civil olydnad	175	Övning: Integration i Frivåla kommun	206
Demokratiska dilemman	176	Hoten mot den moderna civilisationen	208
Begrepp och frågor	177	Övning: Världens utmaning	209
RÄTTSSYSTEMET I SVERIGE	178	KRITISK GRANSKNING	210
Brott i siffror	179	Källkritik	211
Rättsväsendet	180	Övning: Metapedia	211
Domstolar	181	Information via internet	212
Från brott till straff	182	Uppslagsverk eller wikis?	214
Svenska lagar	184	Övning: Åsikt eller fakta om svenska journalister	215
Hedersrelaterat våld och förtryck	185	Begrepp och frågor	216
Kriminella miljöer	186	REGISTER	217
Samhällets syn på brott, straff och vård	187	BILDFÖRTECKNING	220
Brottsoffer	188		
Begrepp och frågor	189		

MAKT, RÄTTVISA, JÄMLIKHET OCH JÄMSTÄLLDHET

I en del samhällen är det stora skillnader på människors ekonomiska resurser (tillgång till pengar), makt och inflytande. I en del samhällen är det mindre skillnader. Rättvisa, jämlikhet och jämställdhet är begrepp som ofta används när makt och fördelning av ekonomiska resurser diskuteras.

Vad är rättvist när det gäller fördelning av ekonomiska resurser, makt och inflytande? Uppstår skillnader på grund av socioekonomisk bakgrund, kön, ålder, etnicitet, utbildning och/eller arbete?

Det finns många olika svar på frågorna. Hur frågorna besvaras beror bland annat på våra värderingar och i vilken livssituation vi befinner oss.

Disponibel inkomst

När människors ekonomiska resurser jämförs är det främst hushållens ekonomi som studeras. Ofta jämförs hushållens disponibla inkomst. Med dis-

DISPONIBEL INKOMST =

Lön + Ränta + Bidrag + Socialförsäkringar - Skatt

ponibel inkomst menas hushållets inkomster från arbete (lön), kapital (ränta från sparande), bidrag (till exempel barnbidrag) och socialförsäkringar (till exempel sjukpenning). Från inkomsterna dras skatten bort.

Ekonomiska resurser påverkar var och hur vi bor.

ÖVNING: ETT RÄTTVIST OCH JÄMLIKT SAMHÄLLE

Vad är ett rättvist och jämlikt samhälle?

- Att alla äger lika mycket.
- Att alla bemöts med respekt och att alla kan vara med och påverka. Det handlar inte bara om hur mycket pengar varje individ har.
- Att alla känner sig trygga och inte behöver oro sig för att pengarna ska räcka.
- Att vi betalar höga skatter. De som har mycket pengar har råd och ska betala mycket skatt för att hjälpa dem som inte har något arbete.
- Att de som har mycket pengar hjälper dem som inte har mycket pengar. Det ska dock vara frivilligt att betala hög skatt. Ingen ska tvingas till det.

- Att det lönar sig att arbeta hårt och att alla kan spara och bestämma över sitt liv. En person som inte jobbar hårt får mindre pengar. Personer som vill ha mer pengar anstränger sig för att tjäna mer pengar.

De olika svaren i a) till f) visar att det finns olika syn på vad som är rättvist och jämlikt. Alla svaren kan diskuteras och problematiseras.

- Vilka svar håller du med om? Vilka för- och nackdelar kan du se med de olika svaren?*
- Kan du med en mening säga vad ett rättvist samhälle är? Vad ett jämlikt samhälle är?*
- Tycker du att det svenska samhället är rättvist? Tycker du att det är jämlikt?*

Makt

Makt kan ses som möjligheter att påverka någon eller något i en viss önskad riktning. För att utöva makt kan exempelvis belöningar eller bestraffningar användas. Ofta förknippas militär, polis, politiker och företagsledare som grupper med mycket makt.

Med makt menas ibland också en individs möjlighet att påverka sin egen livssituation, både nu och i framtiden. Då innebär makt att ha stort inflytande över det som är viktigt för just den personen.

Rättvisa

Rättvisa är ett annat begrepp som ofta används när fördelning av ekonomiska resurser och möjligheter att kunna påverka diskuteras. Forskare och politiker är oense om vad som är rättvist. Samma sak gäller också oss "vanliga" medborgare. När vi säger att något är orättvist utgår vi ofta från oss själva. Det innebär att det du upplever som rättvist kan vara något som är till din egen fördel, men samtidigt till någon annans nackdel.

Det är svårt att fördela något rättvist eftersom vi har olika uppfattningar om vad rättvisa är. Är det exempelvis orättvist att inte alla barn har ett eget rum? Ska rättvisa kopplas till hur mycket var och en har ansträngt sig och jobbat? Ska rättvisa kopp-

las till vilka behov varje individ har? Är rättvisa att alla får exakt lika mycket?

Jämlikhet

Jämlikhet handlar om alla människors lika rättigheter, lika skyldigheter och lika möjligheter.

Jämställdhet

Jämställdhet är när det råder jämlikhet mellan könen. I Sverige ska det enligt lag råda jämställdhet. Kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter. I verkligheten ser det inte alltid ut så.

Jämställdhet - möjlighet eller utfall?

Ett perspektiv på jämställdhet i samhället är att alla ska ha lika möjligheter oavsett kön. Det innebär bland annat att alla kvinnor och män ska ha samma möjlighet att gå en universitetsutbildning eller att de ska bedömas rättvist när de söker ett arbete.

Ett annat perspektiv på jämställdhet är utfall. Det innebär bland annat att kvinnor och män ska ha lika hög lön om de gör samma arbete eller att kvinnor och män ska känna sig lika trygga i samhället.

ÖVNING: MÖJLIGHET ELLER UTFALL?

Tränaren i fotbollslaget ska ta ut 15 spelare av de 30 som är med på träningarna till årets enda fotbollscup.

- Hur ska tränaren välja ut de 15 spelarna? Motivera svaret.*

En livsmedelsaffär behöver anställa tio personer. Tio kvinnor och tio män söker till tjänsterna.

- Hur ska ägaren till affären välja ut de tio som ska erbjudas arbete? Motivera svaret.*

GLOBALISERING

Fartyg utanför Rotterdams hamn, Nederländerna. Billiga transporter av varor är en förutsättning för att en omfattande global ekonomi ska fungera.

Globalisering innebär att länder påverkas av varandra. Påverkan sker genom kontakter mellan människor, företag och/eller politiker från hela världen.

Globalisering handlar om bland annat ekonomi, politik och kultur. För vissa innebär globalisering mest en positiv utveckling medan det för andra innebär något negativt.

Idag handlar företag och människor från alla världens länder mer med varandra än någonsin tidigare. I det här kapitlet ligger fokus på just den ekonomiska delen av globaliseringen.

Bara några få står utanför

Nästan alla världens länder deltar aktivt i den globala handeln. Bara ett fåtal länder har liten handel med andra, till exempel Nordkorea.

Demokrati och välstånd sprids successivt runt om i världen. Många av de länder som tidigare ansågs vara diktaturer och/eller fattiga har förändrats. Köpkraften, hur mycket pengar varje person har i ett land, skiljer sig dock mycket åt.

BNP

Tänk dig ett litet land med bara två personer, en bonde och en frisör. Under ett år säljer bonden morötter till frisören för 20 kronor. Frisören klipper under samma år bondens hår för 10 kronor. Bruttonationalprodukten, BNP, för landet blir 30 kronor det året ($20 + 10 = 30$).

BNP är det sammanlagda värdet av alla varor (morötterna) och tjänster (klippningen) i ett land under ett år.

BNP per capita

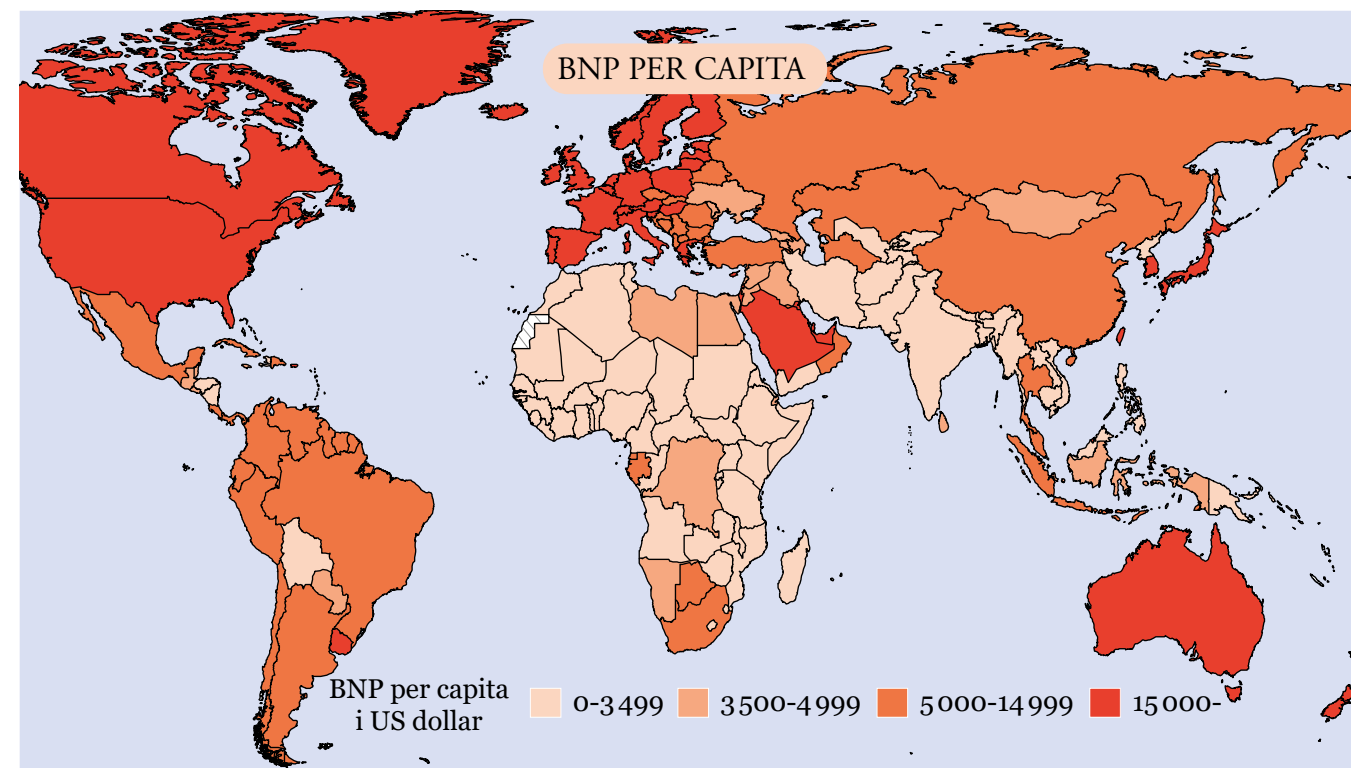
När BNP delas med antalet invånare i ett land blir det BNP per person, vilket också kallas BNP per capita. I exemplet med bonden och frisören är BNP för ett år 30 kronor. Det bor två personer i landet. Alltså är BNP per capita 15 kronor. När

olika länders BNP ska jämföras brukar amerikanska dollar, US-dollar, användas.

Vad säger BNP per capita?

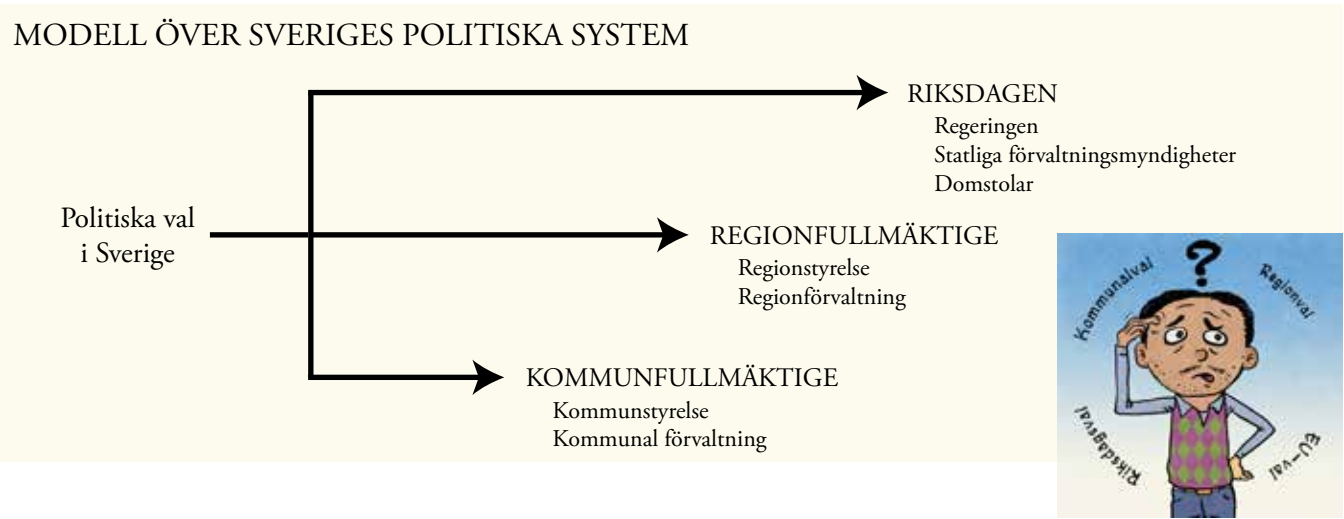
BNP per capita är ett mått på ett lands ekonomiska nivå. I BNP per capita ingår inte självhushållning, vilket är vanligt förekommande i många fattiga länder. Svartarbete, där personen som får lön inte betalar skatt, räknas inte heller med.

Ett annat problem är att BNP per capita inte säger någonting om hur pengarna i landet är fördelade. I vårt exempel tjänar bonden dubbelt så mycket som frisören. Ett land med hög BNP per capita kan bestå av ett fåtal människor som är mycket rika och en stor mängd människor som är fattiga.

Kartan visar BNP per capita för världens länder 2020. En US-dollar motsvarar drygt åtta kronor (2021).

SVERIGES POLITISKA SYSTEM SAMT EU

Ett politiskt system är hur politisk makt utövas, till exempel av domstolar, myndigheter och politiker. Här beskrivs Sveriges politiska system.

I Sverige väljs politiker som fattar beslut i riksdag, regionfullmäktige och kommunfullmäktige. Det är val vart fjärde år till de tre olika politiska församlingarna.

Riksdag och regering

Riksdagen är den högsta politiska församlingen i Sverige. Den representerar folket och har många uppgifter. Några uppgifter som är särskilt viktiga är

- att stifta lagar
- att besluta om statens budget
- att utse statsminister
- att granska regeringens arbete.

Regeringen lägger fram de viktigaste förslagen till riksdagen. Efter det genomför regeringen besluten som riksdagen fattar.

Kommuner och regioner

Kommunerna och regionerna har ett stort självbestämmande i förhållande till regering och riksdag. Det innebär att kommunerna och regionerna får fatta egna beslut inom vissa områden. Inom andra områden måste de följa och genomföra riksdagens beslut.

EU

När ja-sidan vann en folkomröstning om EU-medlemskap 1994 beslutade Sveriges riksdag att landet skulle gå med i EU. Sverige är sedan 1995 medlem i Europeiska unionen (EU). När Sverige gick med i EU accepterade svenska folket att en del beslut fattas av alla EU:s länder tillsammans.

När ett beslut är fattat måste Sverige följa det. Det är många EU-beslut som påverkar Sverige.

Det svenska folket och de svenska politikerna kan påverka EU på flera olika sätt. Invånarna i Sverige väljer egna politiker till EU-parlamentet vart femte år och regeringen kan påverka EU genom sina representanter i ministerrådet.

FN

Sverige är en av de 193 självständiga staterna som är medlemmar i Förenta Nationerna (FN). Sverige har skrivit under att Sverige ska följa FN-stadgan. Det FN:s medlemsstater beslutar måste Sveriges politiker och folk respektera och följa.

Sverige är en monarki

Sverige har en monark som statschef. Monarkin finns kvar från den tid då Sverige inte var demokratiskt. Idag är monarkens uppgift att vara en en-

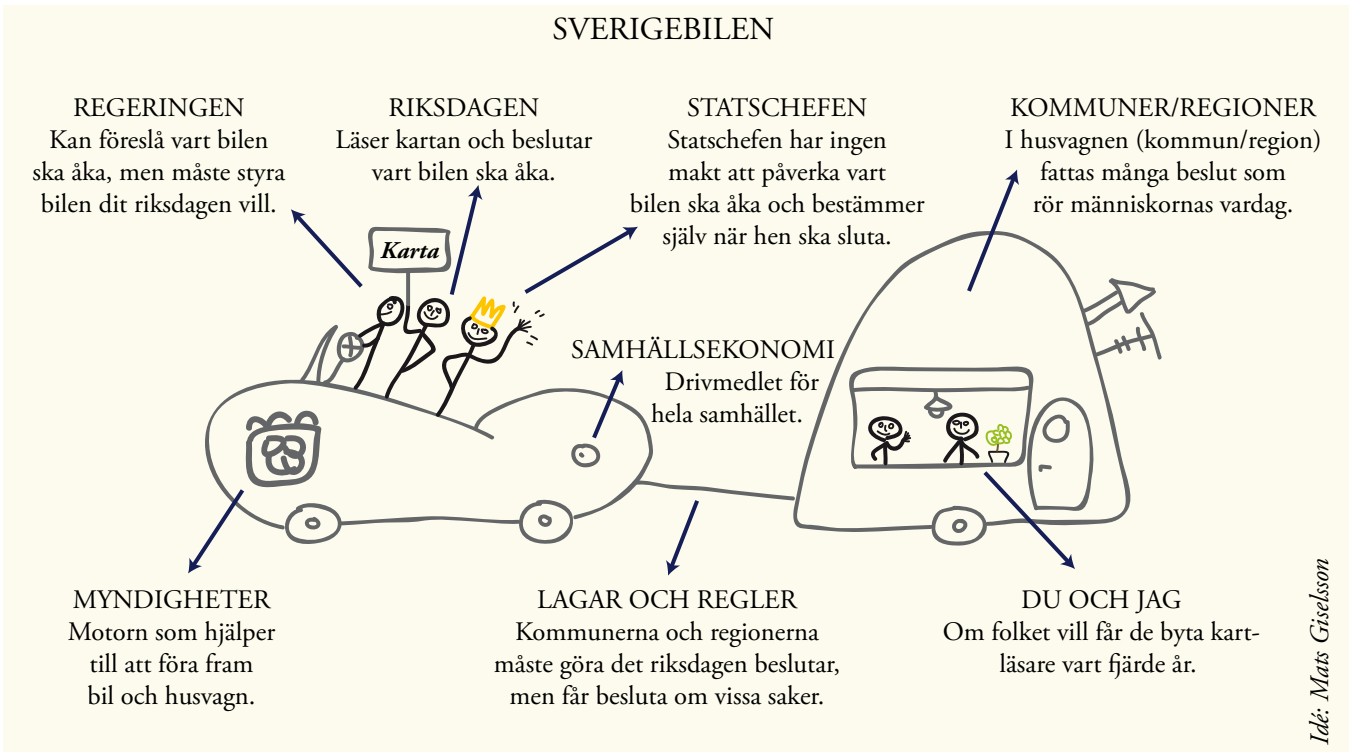
ande symbol för landet och att vara en representant för Sverige i olika sammanhang.

Den politiska makten i Sverige

Alla tre val (kommunalval, regionval och riksdagsval) sker i september vart fjärde år. Den politiska makten i Sverige fördelas på flera olika nivåer och utövas inom många olika områden. Det finns därför inget kort svar på vem eller vilka det är som har den politiska makten i Sverige.

Grundlagar och lagar

I Sveriges grundlagar beskrivs hur landet ska styras. Grundlagarna är svåra att ändra, bland annat för att den svenska demokratin ska skyddas. Grundlagarna står över alla andra lagar. Det innebär att nya vanliga lagar inte får strida mot vad som står i grundlagarna.

BEGREPP I KAPITLET

Departement Avdelning som lyder under regeringen.

EMU EU-ländernas gemensamma ekonomiska politik.

EU-kommissionen Består av en EU-kommission-är från varje medlemsstat.

EU-parlamentet 705 folkvalda politiker från alla EU:s stater.

Euro EU:s valuta som används i 19 av de 27 medlemsstaterna, de så kallade euroländerna.

Europeiska centralbanken (ECB) Banken som kan höja och sänka räntan för de 19 euroländerna.

Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEG) Ett utökat samarbete mellan länderna i Kol- och stål-gemenskapen i slutet av 1950-talet.

Europeiska gemenskaperna (EG) Ett utökat samarbete mellan länderna i EEG. Började gälla 1967.

Europeiska unionen (EU) Bildades 1993 och samtidigt utökades samarbetet kraftigt mellan EG:s medlemsstater.

EU:s inre marknad Den marknad som uppstår när EU:s fyra friheter tillämpas.

Fritidspolitiker Politiker som inte försörjer sig på sina politiska uppdrag.

Fyra friheterna Fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och människor inom EU.

Förvaltning Alla anställda i kommun, region och stat som genomför de politiska besluten.

Grundlag Lagar som ligger till grund för alla andra lagar.

Justitieombudsmannen (JO) Till JO kan en privatperson anmäla en myndighet eller kommun som inte har följt lagen.

Kandidatland En stat som vill bli medlem i EU och som har påbörjat förhandlingar om ett medlemskap.

Kol- och stålgemenskapen Samarbete mellan sex europeiska länder som började gälla 1952. Grunden till dagens EU.

Kommunallagen En lag som reglerar organisation och ansvarsområden i kommuner och regioner.

Kommunfullmäktige Fattar alla viktiga beslut i kommunen.

Kommunstyrelsen Samordnar nämndernas arbete efter kommunfullmäktiges beslut.

Köpenhamnskriterierna Kriterier för att få bli och vara medlem i EU.

Majoritetsregering Ett eller flera partier som har majoritet i riksdagen bildar regering.

Mellanstatlighet Ett samarbete mellan länder utan att lagarna i respektive land måste ändras.

Ministerrådet Består av ministrar från EU:s medlemsstater.

Minoritetsregering Ett eller flera partier utan majoritet i riksdagen bildar regering.

Motion Ett förslag från ett parti, en grupp riksdagsledamöter eller en enskild riksdagsledamot.

Passunion Ingen inre gränskontroll mellan länder.

Politisk makt Politiker som har makt att besluta om lagstiftning och ekonomi i exempelvis kommun, region, stat och EU.

FLER BEGREPP

BeNeLux Belgien, Nederländerna och Luxemburg.

EES-avtalet Ett avtal som ger Island, Norge och Liechtenstein tillgång till delar av EU:s inre marknad utan att de är medlemmar i unionen.

Fördrag Ett avtal mellan olika länder. EU-samarbetet styrs av olika fördrag. De uppkallas efter staden där de undertecknas, till exempel Lissabonfördraget från 2009.

Koalitionsregering En regering bestående av två eller flera partier.

Mandat Uppdrag. Ett mandat motsvarar en person i riksdagen. Det finns 349 mandat i riksdagen.

Ministerstyre Regeringen ger förvaltningen order i enskilda fall.

Offentlig handling Material hos myndigheter som allmänheten har rätt att läsa.

Plenum Sammanträde, till exempel när alla riksdagsledamöter sammanträder i riksdagen.

Regeringsförklaring Beskrivningen av regeringens politik. I Sverige läser statsministern upp den i riksdagen en gång per år.

Riksmöte Riksdagens årliga sammanträdesperiod, september till september.

Schengenområdet Det område som utgörs av de länder som skrivit under Schengenavtalet.

Suveränitet Statens makt över det egna landområdet och den egna lagstiftningen. EU:s medlemsstater har givit upp en del av sin suveränitet till EU.

Vägmästare En person eller ett politiskt parti som vid en omröstning har den/de avgörande rösten/rösterna.

Politiskt system Hur politisk makt utövas, till exempel av domstolar, myndigheter och politiker.

Proportionellt val Partierna får lika stor andel platser i de folkvalda församlingarna som andelen röster de har fått i det senaste valet.

Proposition Ett förslag från regeringen.

Regionstyrelsen Samordnar nämndernas arbete efter regionfullmäktiges beslut.

Riksdag Den högsta politiska församlingen i Sverige.

Riksrevisionen Granskar regeringens, riksdagens, Riksbankens och kungens ekonomi.

Regionfullmäktige Fattar alla viktiga beslut i regionen.

Rättsstatsprincipen En viktig överenskommelse som EU:s medlemsstater ska följa.

Samlingsregering Alla eller nästan alla partier regerar tillsammans under en kris.

Schengenavtalet Avtal som bland annat innebär att det inte krävs passkontroll för att resa mellan de länder som är med i avtalet. De flesta EU-länder är med samt Island, Norge, Lichtenstein och Schweiz. Kallas också för EU:s passunion.

Sveriges grundlagar Sverige har fyra grundlagar: successionsordningen, regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.

Överstatlighet Länder lämnar ifrån sig en del av sin lagstiftande makt.

FRÅGOR TILL KAPITLET

- s. 110 - 111

1. Vilka politiska församlingar kan vi rösta fram representanter till i Sverige? I Europa?

2. Ange två av riksdagens uppgifter.

3. Vem är Sveriges statschef?

4. Vad är det för speciellt med grundlagarna?
- s. 112

5. Vilka har rösträtt i Sverige?

6. Hur många platser i riksdagen får ett parti som har fått 20 procent av rösterna?
- s. 113

7. Vem beslutar om vem som blir statsminister?

8. Vem är det som bildar regering?
- s. 114

9. Hur många röster behövs för att få majoritet i riksdagen?

10. Beskriv två olika regeringstyper.

11. Vad är parlamentarism?
- s. 115

12. Vad är en proposition?

13. Vad är en motion?

14. Nämn några sätt som regeringens arbete kan kontrolleras på.

15. Namnge tre utskott.

16. Namnge tre departement.
- s. 116

17. Vilket syfte har förvaltningen?
- s. 117

18. Vilka arbetsuppgifter har Riksrevisionen?

19. Vilka arbetsuppgifter har Justitieombuds-
mannen?
- s. 118 - 119

20. Vad heter den beslutande församlingen i en kommun? I en region?

21. Vad innebär det kommunala självstyret?

22. Vilka uppgifter har en nämnd?
- s. 120

23. Vilka är de fyra grundlagarna?

24. Vad krävs för att en svensk grundlag ska kunna ändras?
- s. 121

25. Ange några viktiga händelser som ledde fram till EU.
- s. 122 - 123

26. Vilka tre institutioner inom EU har stor makt?

27. Vilka sitter i ministerrådet?

28. För vems bästa arbetar EU-kommission-
ärerna?

29. Ge ett exempel på EU:s demokratiska underskott.

FRÅGOR ATT DISKUTERA

30. Hur utses politikerna i EU-parlamentet?

s. 124 - 125

31. Vilket syfte har EMU?

32. Vilken kritik finns mot EU:s jordbruks-
politik?

33. Vilka är EU:s fyra friheter? Beskriv en av dem.

34. Ge några exempel på hur besluten i EU kan påverkas.
- s. 126

35. Vilka är de fem kandidatländerna?

36. Vad är det för skillnad mellan ett överstat-
ligt och ett mellanstatligt samarbete?
- s. 127

37. Ange några för- och nackdelar med EU.

38. Vilka EU-länder tog emot många flyktingar i samband med migrationskrisen?

39. Vilka länder får kritik för att inte följa rätts-
statsprincipen?
40. Ta reda på några fall av ministerstyre i Sve-
rige.

41. Hur styrs din kommun?

42. Varför finns det spärrar för små partier att komma in i politiska församlingar?

43. Är några av följande faktorer viktigare än andra hos riksdagsledamöterna för att hela svenska folket ska kunna känna sig repre-
senterat i riksdagen? Motivera ditt svar.
 - Kön
 - Etnisk tillhörighet
 - Livsåskådning (sekulär/religiös)
 - Funktionsnedsättning
 - Sexuell läggning
 - Ålder
 - Empatisk förmåga
 - Politiskt intresse
 - Intelligensnivå
 - Utbildningsnivå
 - Yrke
 - Folkbokföringsadress

VAR OLIKA BESLUT FATTAS

För att kunna påverka olika samhällsfrågor måste vi veta vem det är som beslutar. Det är till exempel ingen idé att skälla på sin mamma för att fritidsgården ska läggas ned.

Samhällskunskap handlar bland annat om vilka som har makt, hur olika samhällen styrs och hur samhällen utvecklas och förändras utifrån politiska och ekonomiska beslut. Utvecklingen kan vara positiv eller negativ.

Politiker fattar beslut som påverkar oss

Personer som beslutar om offentliga frågor är politiker. De finns på olika nivåer i samhället (kommun, region, stat och EU). För att de folkvalda politikerna ska kunna veta vad medborgarna vill i frågor som dyker upp mellan två val behöver

de vara i kontakt med folket. Politiker fattar beslut i många olika frågor och de behöver därför mycket information för att kunna ta bra beslut.

Besluten som tas kan bli olika beroende på vilken information politikerna får. Det innebär att en person som vill påverka ett beslut kan förse politiker med information som är vinklad på ett sätt som gör att det egna intresset tillgodoses.

Företag fattar beslut som påverkar oss

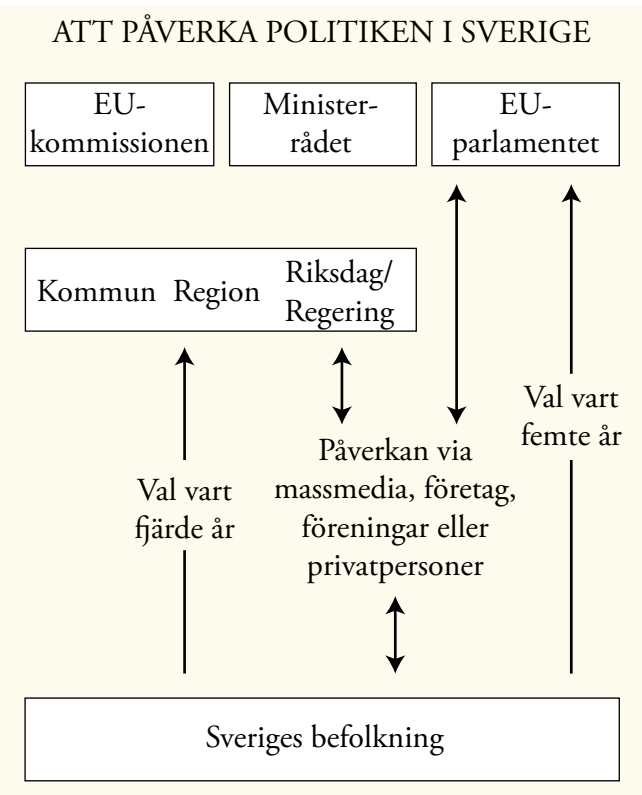
Det är inte bara politiker som fattar beslut. Företagsledare fattar en mängd olika beslut som berör oss i vår vardag. Även om vi inte har röstat fram företagen som säljer varor och tjänster till oss kan vi ändå påverka dem.

TRE DEMOKRATIMODELLER

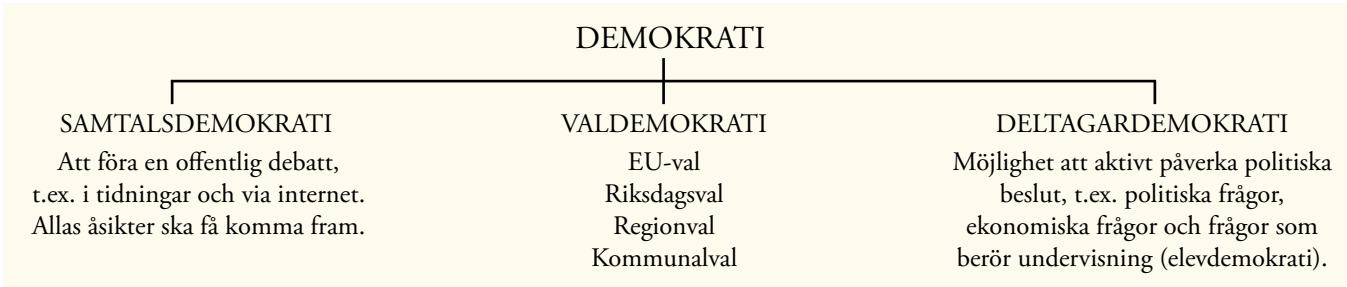
För att förklara hur beslut påverkas kan demokrati diskuteras utifrån tre olika demokratimodeller.

- 1. Samtalsdemokrati**
Samtalsdemokrati innebär att vi lyssnar, samtalar och respekterar varandras åsikter i en diskussion. Det är viktigt att många kommer till tals för att få olika perspektiv på en fråga.
- 2. Valdemokrati**
Sverige är ett demokratiskt land där befolkningen i fria, hemliga och allmänna val röstar fram politiker och politiska partier. Det kallas valdemokrati.
Folket väljer politiker som ska fatta politiska beslut under kommande period. Politiker som har varit bra blir omvalda medan de som folket är missnöjda med inte får något förnyat förtroende.

- 3. Deltagardemokrati**
Politikerna berättar inför valen, men även mellan valen, hur de vill utveckla samhället. Tiden mellan två val är full av nya frågor som politiker har makt att fatta beslut om, men som folket inte har fått rösta om. Hur ska politikerna kunna veta vilka åsikter folket har? Det kan till exempel röra frågor som att stänga en skola eller att ta emot flyktingar.

Deltagardemokrati innebär att väljarna är aktiva i politiska frågor mellan valen och att medborgarna engagerar och bryr sig om olika frågor som rör samhället. För att medborgarna ska känna och även få delaktighet är det viktigt att folket kan påverka politiken även mellan valen.

BEGREPP I KAPITLET

Amnesty International Världens största frivillig-organisation för mänskliga rättigheter.
Asyl Ett skydd för förföljda personer som erbjuds av ett annat land.
Asylsökande En person som har ansökt om asyl.
Censur Att ändra i eller förbjuda tal, skrift och bild.
Diskrimineringslagen En lag i Sverige som innebär att ingen får särbehandlas negativt, till exempel beroende på kön eller etnicitet.
Diskrimineringsombudsmannen (DO) En myndighet som arbetar för att diskrimineringslagen följs.

FLER BEGREPP

Apartheid Den rasistiska politiken och samhälls-systemet som fanns i Sydafrika 1948 - 1994.
Barnarbete Barn som arbetar för att försörja sig själva eller sin familj.
Etnisk rensning Människor flyttas eller dödas på grund av deras etniska tillhörighet.
Funktionshinder Begränsningar som en person med funktionsnedsättning har i sin vardag och vid sin försörjning, till exempel lönearbete.
Hatbrott Ett brott som utförs för att gärningspersonen hatar grupper och individer exempelvis på grund av etnicitet eller sexuell läggning.
Ideellt arbete Arbete som utförs utan ekonomiskt vinstintresse.
Polisstat Ett land där polisen inte följer lagen utan använder maktmedel, till exempel tortyr, avrättningar och godtyckliga frihetsberövanden. En polisstat kan inte vara en rättsstat.
Regimkritiker Ett uttryck som ofta används om personer som kritiserar ledningen i en diktatur.

Främlingsfientlighet Avståndstagande eller fientlig inställning mot främlingar, främst på grund av kulturella skäl.
Hållbart samhälle I ett hållbart samhälle tas hänsyn till de sociala, ekonomiska och ekologiska dimensionerna i hållbar utveckling.
Medieombudsmannen Hjälper enskilda individer som känner sig personligt kränkta och utpekade av något som publicerats.
Människorättsorganisation En organisation som arbetar för mänskliga rättigheter.

Rättsstat Ett land med hög rättssäkerhet.
Rättvisemärkt En märkning av varor för att konsumenterna ska kunna göra etiskt riktiga val i affären. Märkningen syftar främst till att förbättra arbets- och levnadsvillkoren för arbetarna.
Röda korset En organisation som hjälper drabbade vid krig, konflikter och naturkatastrofer. Det är världens största humanitära hjälporganisation.
Svenska FN-förbundet En ideell förening som arbetar för ett starkare och bättre FN.
UNDP Förenta nationernas utvecklingsprogram som finns i 177 stater. UNDP arbetar tillsammans med respektive stat i frågor gällande demokrati, fattigdom, konflikthantering, respekt för de mänskliga rättigheterna, jämställdhet och kvinnors rättigheter.
Värdighet Människans värdighet innebär att hon ska bemötas med respekt oavsett om hon visat respekt mot andra eller inte.

FRÅGOR TILL KAPITLET

- s. 150 - 151
1. När antogs förklaringen om de mänskliga rättigheterna?

2. Skriv ned minst tre mänskliga rättigheter.
- s. 152 - 154
3. Ge några exempel på hur mänskliga rättigheter kan kränkas.

4. Ange fem länder som i mycket hög utsträckning kränker de mänskliga rättigheterna. Ange även fem länder som i låg utsträckning kränker de mänskliga rättigheterna.
- s. 155
5. Vad arbetar UN Women med?

6. Vilket syfte har UNICEF:s arbete?
- s. 156
7. Var kan man vända sig för att utkräva sina mänskliga rättigheter?

8. Beskriv två organisationer som på frivillig grund arbetar med mänskliga rättigheter. Vilka frågor arbetar de med?
- s. 157
9. Ange minst fyra av de sju diskrimineringsgrunderna som finns i svensk lag.
- s. 158 - 159
10. Beskriv två organisationer som på frivillig grund arbetar med mänskliga rättigheter. Vilka frågor arbetar de med?

11. Vad är en filantrop?

12. Besök barnombudsmannen.se och gå till ”För dig under 18 år”. Vilken information tycker du är bra? Vad skulle du vilja se mer av? Är språket bra? Titta på statistiken som finns på sidan. Är det något som förvånar dig?

13. Finns det någon enskild individ som arbetar mot diskriminering och för mänskliga rättigheter som du skulle vilja lyfta fram? Motivera ditt svar.
- s. 160
14. Ange minst fyra av de sju diskrimineringsgrunderna som finns i svensk lag.

NATIONELLA MINORITETER

Samernas flagga

Den inofficiella sverige-finska flaggan

Tornedalsflaggan

Davidsstjärnan,
judendomens
vanligaste symbol

Romernas flagga

Sverigefinnar, tornedalingar, judar, romer och samer är fem folkgrupper som har bott i Sverige under mycket lång tid. Var och en av de här folkgrupperna har en egen historia och kultur samt egna språk.

Riksdagen har pekat ut fem nationella minoriteter

Sveriges riksdag har bestämt att just de här fem folkgrupperna ska räknas som nationella minoriteter. De nationella minoriteterna har under århundraden behandlats dåligt i Sverige. Alla de fem nationella minoriteterna tvingades tidigare att förneka sin egen kultur. En stor del av deras kultur försvann då för alltid. Idag behöver de hjälp att rädda det som finns kvar.

Dagens politik ska kompensera för den tidigare orättvisan. Både FN och EU har dokument som uppmanar medlemsstaterna att behandla sina minoriteter väl. Det är en mänsklig rättighet att få lära sig sitt språk och få ta del av sin kultur.

Särskilda rättigheter enligt minoritetslagen

De som tillhör en nationell minoritet har sedan år 2000 särskilda rättigheter. Samerna har ett särskilt starkt skydd eftersom de även räknas som urfolk. De nationella minoriteternas rättigheter finns nedskrivna i minoritetslagen.

De särskilda rättigheterna finns för att de nationella minoriteterna ska kunna bevara sina språk, sin kultur och kunskaper om sin historia. Det innebär att de ska ges möjligheter att vara med och besluta i frågor som gäller dem.

Språk, historia och kultur

Modersmålet, språket som talas inom familjen, är en mycket viktig del av en människas liv och identitet. Språket får oss att känna samhörighet och trygghet, både inom familjen och inom vår folkgrupp.

Minoriteternas språk ska hållas levande. Därför ska de kunna få använda sitt eget språk i olika situationer. Barn som tillhör en nationell minoritet har rätt att lära sig det egna språket i skolan. De har också rätt att lära sig om sin folkgrupps historia och kultur, till exempel religion, sånger och berättelser.

De fem nationella minoritetsspråken

De nationella minoritetsspråken är

- finska (sverigefinnar)
- meänkieli (tornedalingar)
- jiddisch (judar)
- romani chib (romer)
- samiska (samer).

Förvaltningsområden

Kommuner kan ansöka om att ingå i ett förvaltningsområde. Då betalar staten ut ekonomiskt stöd till respektive kommun för att de som tillhör en nationell minoritet ska kunna använda sitt språk i kontakter med kommunen. I 66 av Sveriges kommuner ska det vara möjligt att kommunicera med kommunen på finska, i 25 kommuner på samiska och i tio kommuner på meänkieli.

ÖVNING: ETNISK TILLHÖRIGHET

En etnisk grupp har en gemensam historia, en gemensam kultur och/eller ett gemensamt geografiskt ursprung. Diskussioner om etnicitet kan väcka många känslor. I Sverige finns fem nationella minoriteter och flera senare invandrade minoriteter. När den förre statsministern Fredrik Reinfeldt använde begreppet "etniska svenskar" i en intervju om arbetslöshet från 2012 blev det livliga diskussioner.

Vem tillhör en nationell minoritet?

Var och en i Sverige avgör om hen tillhör en nationell minoritet eller inte. Det handlar om hur var och en vill identifiera sig. I Sverige kan det finnas upp till en miljon människor som tillhör någon av de fem nationella minoriteterna, men eftersom det inte finns någon statistik går det endast att ange ett ungefärligt antal.

De nationella minoriteterna i framtiden

Målet i dagens minoritetspolitik beskrivs på regeringskansliets webbplats (2020).

Målet för politiken avseende nationella minoriteter är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.

Dagens minoritetspolitik försöker även att bryta de fördomsfulla uppfattningar som finns om olika folkgrupper i samhället. I Sverige har flera kulturer existerat tillsammans i hundratals år. Det finns en tydlig politisk majoritet i Sverige för att det ska fortsätta att vara så.

Kritikerna ansåg att han spelade främlingsfientliga krafter i händerna.

1. Ge exempel på senare invandrade minoriteter.
2. Vad är en etnisk svensk? Vem bestämmer vem som är en etnisk svensk?
3. I vilka sammanhang går det att diskutera etnisk tillhörighet utan att "spela de främlingsfientliga" i händerna?

DEMOKRATISKA FRI- OCH RÄTTIGHETER

I ett demokratiskt land kan politiska partier informera fritt om sin politik. Vid större politiska möten är det vanligt med polisinsatser för att säkra de demokratiska fri- och rättigheterna.

Demokrati kan betyda många olika saker. Det kan handla om att fatta beslut, om att visa respekt för varandra eller om människors lika fri- och rättigheter.

De demokratiska fri- och rättigheterna

De demokratiska fri- och rättigheterna består av flera olika delar. Här följer några.

Yttrandefrihet - frihet att få uttrycka sina åsikter i tal, skrift och bild.

Åsiktsfrihet - frihet att få uttrycka sina åsikter.

Informationsfrihet - frihet att få inhämta och ta del av information.

Mötesfrihet - frihet att få delta i möten.

Föreningsfrihet - frihet att få bilda föreningar.

Demonstrationsfrihet - frihet att få ordna och delta i demonstrationer.

Religionsfrihet - frihet att få utöva sin religion.

Rösträtt - rätt att få rösta i fria, hemliga och regelbundet återkommande politiska val.

De demokratiska fri- och rättigheterna hotas bland annat av om det förekommer maktmissbruk (korruption) i samhället.

Skillnaden mellan fri- och rättigheter

Skillnaden mellan demokratiska fri- och rättigheter kan exemplifieras med yttrandefriheten. När det råder yttrandefrihet har ingen rätt att hindra någon annan från att yttra sin åsikt. Yttrandefriheten blir en rättighet först när staten garanterar att var och en har yttrandefrihet.

CIVIL OLYDNAD

Den eller de som tycker att politiska beslut strider mot sunt förnuft eller är omoraliska kan ta kontakt med poliker eller rösta bort dem nästa val. En annan möjlighet är att bryta mot de regler och lagar som anses vara omoraliska. Att begå ett lagbrott eller uppmana andra till att begå lagbrott på moraliska grunder kallas civil olydnad.

Civil olydnad eller följa lagarna?

Om många invånare i ett land skulle strunta i lagarna och reglerna som finns i landet skulle det uppstå anarki, det vill säga ett laglöst tillstånd. Finns det tillfällen när det är okej att bryta mot lagar och regler?

En del politiker tycker i vissa fall att civil olydnad är bra för demokratin eftersom den ger möjlighet att skapa engagemang och debatt i samhället. Det kan vara en metod för att förändra samhället. Andra politiker anser däremot att vi alltid måste följa våra gemensamma regler och lagar.

Exempel på civil olydnad

Efter ett demokratiskt fattat beslut skulle 13 stycken almar sågas ner i Kungsträdgården 1971 för att ge plats åt en ny tunnelbaneuppgång i Stockholm. Demonstranter ockuperade platsen och förhindrade avverkningen. Flera av almarna står fortfarande kvar. Protesten kallas Almstriden.

ÖVNING: CIVIL OLYDNAD

Vilka av följande exempel följer grundprinciperna för civil olydnad? Motivera dina ställningstaganden.

- Bryta sig in i ladugårdar och fotografera grisar nattetid.
- Släppa ut minkar från minkfarmer.

Almar i Kungsträdgården 2021.

I Indien gjorde Mahatma Gandhi fredligt motstånd mot det brittiska imperiet på 1930- och 40-talen. Martin Luther King arbetade under 1950- och 60-talen för att få bort rassegregeringen och rasdiskrimineringen i USA. Greenpeace arbetar med protestaktioner mot olika "miljöbovar".

Grundprinciper för civil olydnad

Civil olydnad kan sammanfattas i fyra grundprinciper:

- inget våld
- ingen skadegörelse
- öppenhet
- ansvarstagande.

- Gömma någon som har fått ett utvisningsbeslut.
- Ordna motdemonstrationer utan tillstånd från polisen för att stoppa en nynazistisk demonstration.
- Hoppa över staketet till ett kärnkraftverk för att visa att säkerheten är dålig.

VEM BETALAR FÖR NYHETER OCH UNDERHÅLLNING?

Budskapet och innehållet som sprids via mass-media påverkar oss. Det är därför viktigt att veta vem som sprider informationen och vem som betalar för att sprida den.

Offentliga medieorganisationer

Offentliga medieorganisationer ägs av alla medborgare tillsammans. I flera europeiska länder finns något som kallas ”public service”. I Sverige räknas Sveriges Radio (SR), SVT och Utbildningsradion (UR) till public service. De finns även tillgängliga via internet.

Public service har fått flera uppdrag från staten:

- att granska alla makthavare kritiskt, även staten.
- att ha ett brett utbud av program.
- att ha både samhällsinformation och underhållning bland sina program
- att ha program på olika språk, för alla åldrar och för olika intressen.

För att kunna utföra sitt uppdrag får public service i Sverige in pengar via en allmän public service-avgift. Den betalas av alla som har en inkomst och är 18 år eller äldre. Avgiften är en procent av inkomsten, men som högst cirka 1300 kronor per år.

SVT:s program *Lilla Sportspegeln* är ett exempel på hur public service gör program för olika åldrar.

Reklam, avgifter och lösnummer

Tv-kanalen TV4 får en del av sina pengar från tv-avgiften. Resten av intäkterna får kanalen in på annat sätt, bland annat via reklam.

Tidningar använder sig av reklam, prenumerationer eller försäljning av lösnummer för att få in pengar. Tv-kanaler som exempelvis Canal+ får in pengar via månadsavgifter.

Om företag ska vilja göra reklam på en tv-kanal måste kanalen ha många tittare för att det ska löna sig. Det kan därför vara svårt för kanalen att visa program som riktar sig till ett litet antal tittare. I stället visas ofta program som så många som möjligt vill titta på, till exempel underhållningsprogram och tv-serier.

ÖVNING: OLIKA SORTERS REKLAM

Diskutera och undersök följande frågor.

1. Finns det något mönster gällande vilken typ av reklam som finns i olika massmedia, till exempel via internet, på tv och i dagstidningar?
2. Får alla samma reklam när söktjänsten Google används?

3. Vilka knep används för att vi ska lockas att köpa företagens varor?
4. Anser du att reklam ska få rikta sig till minderåriga?
5. Vilken reklam påverkar och tilltalar dig?

GRATIS NYHETER OCH UNDERHÅLLNING

Många medieorganisationer, till exempel tidningar och en del tv-kanaler, finns tillgängliga via internet. Allt fler människor läser tidningar via internet, vilket skapar problem för medieorganisationernas ekonomi.

Skivbolagen har samma problem när människor inte längre köper deras cd-skivor. Idag går det att lyssna på musik gratis, med avbrott för reklam, på till exempel Youtube eller Spotify.

Kunden upplever att nyheter och underhållning är gratis, men ”betalar” genom att det finns reklam

i anslutning till tjänsten. På längre sikt finns en risk att kvaliteten på nyheterna och underhållningen blir sämre. Vilka vill göra en tidning eller spela in musik när de inte får betalt för sitt arbete?

Reklamen påverkar dig

Företagen lägger stora summor på reklam för att vi ska köpa just deras produkter och tjänster. I reklamen används olika knep för att få oss att komma ihåg olika produkter och tjänster.

Här följer några exempel:

- humor för att få oss att vilja titta
- löften om att du eller ditt liv kommer att bli bättre
- reklamfraser som är lätta att komma ihåg eller trallvänliga melodier
- sexualitet för att väcka vårt intresse.

ÖVNING: REKLAM ELLER SMAK?

Hur mycket påverkas du egentligen av reklam? Personer i klassen som dricker cola eller annan dricka kan göra följande test. Köp tio olika sorter av en dricka. Provsmaaka alla sorter (utan att

veta vilken som är vilken). Om du tycker att något annat märke var godare än din favorit kan du fundera över följande:

Tänker du byta? Tänker du inte byta? Varför?

SAMHÄLLSFRÅGOR

Vem är för invandring till EU? Vem är emot invandring? Vilka argument finns för och emot? Vem ska avgöra frågan?

Det finns olika perspektiv på hur samhället ser ut idag och hur det bör se ut imorgon, det vill säga olika sätt att se på samhällsfrågor. Ibland är alla överens om att något behöver förändras, men alla har inte samma syn på hur det ska göras.

Bra eller dåligt?
Är det bra eller dåligt att höja skatten? Vilka anser att det är bra? Vilka anser att det är dåligt? Varför tycker de så?
En del samhällsfrågor är lokala, exempelvis om kommunen ska bygga en ny återvinningsstation. En del andra är nationella, ska exempelvis staten ansvara för att samla in returglas eller ska glasbranschen göra det? Andra frågor är internationella, exempelvis klimatfrågan.

En del aktuella samhällsfrågor får stor uppmärksamhet i radio, tv och i olika sociala medier medan andra inte får det. Vilka aktuella samhällsfrågor är det som tar plats i massmedia? Vilka aktuella frågor får inte plats?

Skolan
En aktuell samhällsfråga är hur svensk skola ska utvecklas. Vad innebär det att utveckla skolan? Ska betyg i uppförande införas? Blir det bättre undervisning med fler lärare? Lär sig elever mer om alla får var sin aktuell lärobok? Ska innehållet i kursplanen ändras? Ska betygssystemet i skolan göras om så att pojkarna får lika höga betyg som flickorna i genomsnitt?

EN ANALYSMODELL

Närsamhällsfrågorskaundersökasärutgångspunkten just en fråga. Här diskuteras ungdomskriminaliteten för att visa hur arbetet med samhällsfrågor kan ske med hjälp av en analysmodell.

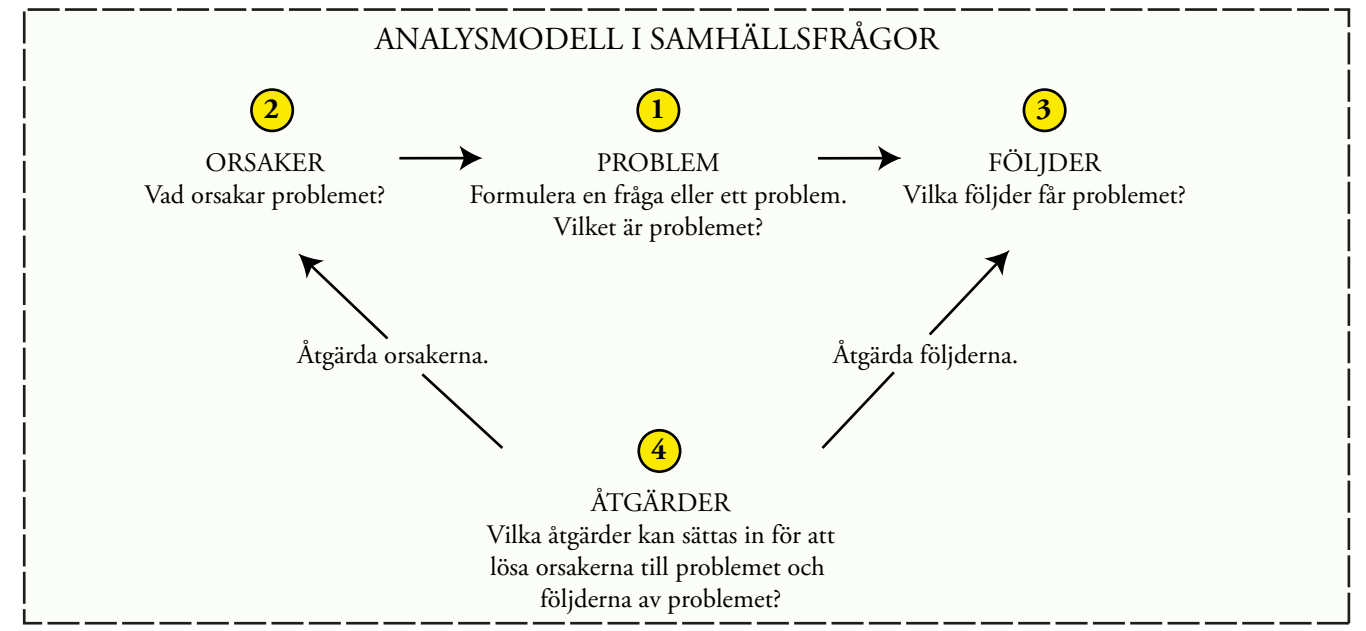
1. Problemet
För att kunna svara på frågan behövs fakta. Vad är ungdomskriminalitet? Vad menas med att ungdomskriminaliteten har ökat? Var finns uppgifter om ungdomskriminalitet? Hur kontrolleras dessa fakta? Har de skrivits i något särskilt syfte?
Statistik går att hitta via internet. Det går också att studera tidningsartiklar i ämnet eller exempelvis intervjua polisen.

2. Orsaker
Vad är det som orsakar ungdomskriminalitet? Några tänkbara förklaringar är utanförskap, grupptryck och/eller dålig uppfostran.

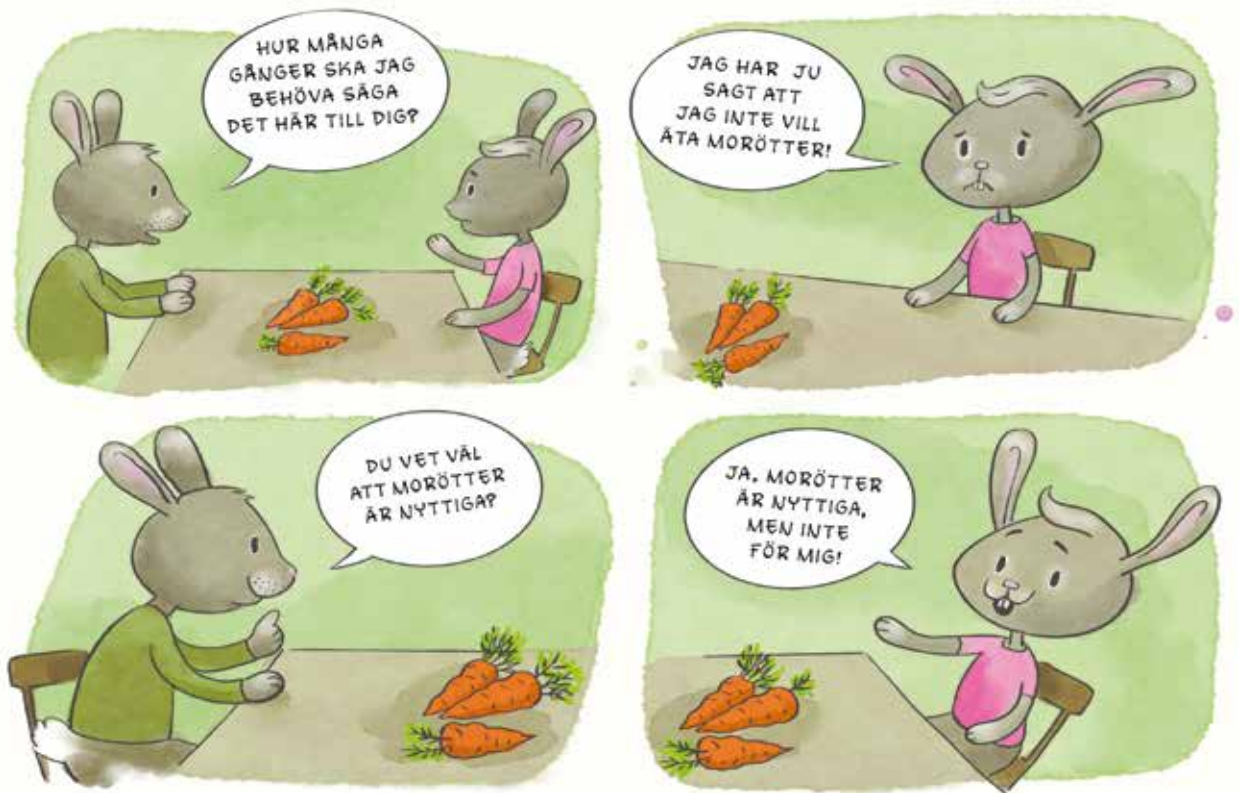
3. Följder
Vilka drabbas av ungdomskriminaliteten? Vilka ekonomiska, fysiska och psykiska konsekvenser får den som drabbas? Vilka blir konsekvenserna för samhället? Vilka blir konsekvenserna för de kriminella ungdomarna?

4. Åtgärder
Vilka åtgärder hade kunnat sättas in för att ta bort orsakerna till problemet? Hade ungdomarna kunnat hindras från att bli kriminella om åtgärder hade satts in tidigare? Vilka åtgärder kan det vara? Vilka åtgärder kan vidtas när problemet har uppstått, det vill säga hur ska följderna åtgärdas?

Framtiden
Kommer åtgärderna som sätts in lösa liknande problem i framtiden? Kan det uppstå nya problem?

KRITISK GRANSKNING

Information innehåller ett budskap som avsändaren vill dela med sig av. Den som delar med sig av information har ofta en tanke med det. Det kallas syfte.

Fakta eller åsikt?

Det vi läser, ser eller hör är ofta sant, men inte alltid. När vi läser, ser eller hör information är det viktigt att förstå skillnaden mellan vad som är fakta och åsikt.

Fakta är sådant som är sant. Fakta går inte att

ändra på, exempelvis att det är nyttigt att äta morötter. Åsikter är sådant som någon tycker, exempelvis om morötter är gott eller inte.

Svenska 15-åringars resultat i Pisa-undersökning

Det görs flera internationella undersökningar om skolungdomars kunskaper. I en mycket omdebatterad undersökning, Pisa-undersökningen från 2018, undersöktes 15-åringars förmåga att skilja på åsikt och fakta. I Sverige var det drygt 50 procent som klarade av att skilja på åsikt och fakta.

KÄLLKRITIK

Med källmaterial menas exempelvis en tidningsartikel, en bok eller en webbplats som ger information. Källmaterial kallas ofta bara för källa.

Källkritik är att kritiskt granska källan, det vill säga att granska avsändaren, sanningshalten i informationen, budskapet och äktheten. Det är viktigt att vara källkritisk eftersom den information som sprids inte behöver vara sann. Målet med källkritik är att komma så nära sanning och rimlighet som möjligt.

Källkritiska frågor

Ett sätt att kritiskt undersöka källmaterial är att ställa sig frågor.

Vem är avsändaren av informationen? Är det en journalist? En vetenskapsman? En politiker? En privatperson? Ett företag? Beroende på vem det är bör vi se olika på informationen.

Vad är sanningshalten i informationen? Är det fakta eller åsikter som presenteras? Bygger avsändaren information på erfarenhet eller lösa påståenden? Vilka källor anges i artikeln?

Vad har avsändaren för budskap? Vill avsändaren påverka mottagaren? Tjänar avsändaren något (ekonomiskt eller politiskt) på att sprida informationen?

Är det äkta? Är avsändaren verkligen personen/organisationen som anges?

”Lögn, förbannad lögn och statistik”

För politiker är det viktigt att visa att de skapar nya arbetstillfällen. Alla tre exempel nedan kan stämma.

- Under året skapades **100 000** nya jobb i Sverige. Det finns 100 000 fler jobb i år jämfört med året innan.
- Under året skapades **250 000** nya jobb i Sverige. 250 000 nya jobb tillkom och 150 000 jobb försvann.
- Under året skapades **375 000** nya jobb i Sverige. 375 000 personer har fått nya jobb, men många av dessa hade redan jobb och har bytt till en ny anställning samtidigt som någon annan har fått deras gamla jobb.

ÖVNING: METAPEDIA

”Metapedia är ett nätbaserat uppslagsverk med högerextremistisk och åtminstone bitvis antisemitisk och nynazistisk profil som använder sig av wikiteknik. [...] Till skillnad från exempelvis Wikipedia tillåter Metapedia endast registrerade användare att redigera på wikin, och konton tilldelas efter ansökan per e-post.” sv.wikipedia.org/wiki/Metapedia hämtat 2021-08-17

Undersök om innehållet i Metapedia stämmer med det som står i Nationalencyklopedin och/eller Wikipedia. Några förslag på områden att undersöka är den slutgiltiga lösningen, ensamkommande flyktingbarn, feminism, gaypride, Hitler, integration, islamisering, jobbcoach, judar, massinvandring, mångkultur, romer, samer och segregation. Vilka referenser/källor/externa länkar nämns i Metapedia?